

Name : Sayed Naim Alemi
Supervisor : Prof. Mohammad Iqbal
Deptt. : Persian
Faculty of Humanities and Languages JMI
Title: Vaza-e-Dil Dar Kalam-e-Bedil az Lehaz-e-Mana wa Mafhoom

خلاصه

میرزا عبدالقادر بیدل "رح" در سال 1133 هجری مطابق 1644 م در عظیم آباد پتنه هندوستان تولد یافت. پدرش عبدالخالق سرباز لشکر بود، آدم سال خورده بود که بیدل به دنیا آمد. بیدل چهار و نیم ساله بود که پدرش و شش ساله بود که مادرش وفات نمود در ابتدا تربیتش را کاکایش و بعد از آن مامایش میرزا ظریف به عهده گرفت تا شانزده سالگی زیر سرپرستی مامایش مدرسه رفت، در این مدرسه علم صرف، نحو، زبان عربی و نظم و نثر فارسی با تعبیر قرآن و احادیث را آموخت، حیات بیدل از ایام کودکی در خانواده روحانی و متصوف با اندیشه ها و فرهنگ عرفانی مأوس شده، با بزرگان خانواده اش همه مشرب تصوف داشته و صاحب مجالس ذکر بودند، در شکل دهی و علاقمندی او در مراحل نخستین زنده گی اش به عرفان و تصوف نقش اساسی داشتند، به ویژه در روزگار او تصوف در زادگاهش هند و مناطق همجوار افغانستان، ماوراء نهر و بخارا و سمرقند رشد زیادی نموده که این هم نیز در سمت دهی افکار عرفانی او، از نوجوانی نقش عمده را ایفاء نموده است.

سپس در جریان صحبت و مجالست با عرفا و متصوفین باورهای عرفانی او به طور مشخصی شکل گرفته و در هنگامیکه به سیر و سلوک روحی عملاً پا میگذارد و به خصوص زمانیکه پادشاه کابلی شرف حضورش پیدا میکند، دیگر آن افکار و پندارهای عارفانه در ذهن و تصوف سوق میدهد. از این رو بیدل، نه تنها در زندگی عملی خویش یک زاهد و عارف است، بلکه تمام افکار و نظریات او بر محور تفکرات عارفانه نضج گرفته و به پختگی رسیده است.

بنأ آثار منثور و منظوم که از وی به مسایل اجتماعی، اخلاقی و یا مسایل دیگر عرفانی و تصوفی بر میخوریم، چنین تفکرات و آراء به طور مشخص و جداگانه در لابلایافکار عالی و سرشار از نبوغ او شکل گرفته است. زیرا او فرزند هنر است، در میان مردم زاده شده است. از درد و رنج آنها به خوبی آگاه است، بنأ میتوان اذعان نمود که بیدل به مسایل اجتماعی و اوضاع و احوال سیاسی عصر یافته خود کاملاً آگاه است و انعکاس اوضاع آشفته مردم به خوبی در اشعارش انعکاس یافته است طوریکه میگوید.

بر که نالد خلق مسکین در چنین دور لعین   باد خشک و ابر بی نم وای بر مشت گیاه

نگاهی به آثار به ویژه به اشعارش که شامل انواع شعر، غزل، قصیده، مخمس، رباعی و مثنوی می گردد. مطالب گوناگون عمدتاً عرفانی مورد بحث و گفتگو قرار گرفته و شاعر بر آنها پرداخته است که می توان به طور، اجمال به این مطالب اشاره نمود: حمد و ستایش باریتعالی، وصف پیامبر بزرگ اسلام حضرت محمد "ص" مفاهیم عرفانی نظیر وحدت الوجود و وحدت الشهود،

تجلی(عشق)، قلب، فنا و مراتب آن، شرح و بیان مطالب دیگر عرفانی از قبیل فقر، آینه، غنا وحدت، کثرت و امثال آن که به تعیین میتوان اذعان کرد که آثار بیدل گنجینه و دائرة المعارف عرفان است و کمتر مطالب عرفانی است که شرح آن نه رفته باشد و حین مطالعه و جستجو به صدها مفاهیم و نکات عرفانی و فلسفی بر می خوریم.

از اینکه ابوالمعانی بیدل منحصیث یک عارف بهره فروانی از این برده کلام او مشحون از مضامین و درون مایه آیات و احادیث نبوی "ص" بوده و بدینطور او خواسته است، مانده سایر شعرای عارف نظیر سنایی غزنوی، مولانای بلخی، حافظ و دیگران روح سخن خود را بالا ببرد و خودش نیز به این موضوع چنین اشاره می دارد.

پرسخن کز خامه ام میجو شد الهام است و بس   بیدل این دُر بهر بنده بسپارید و رفت
همین گونه بر داشت بیدل از شعر بگونه هنری و شکلی بلکه به جنبه معنوی آن معطوف است.
او شعر را فیضان و تجلی انوار الهی در قلب خود می خواند و همواره از آن در جهت بیان حالات روحی و اهداف عرفانی خویش سود جسته است.

بیدل از معنی طرازی بر کمال خود ملاف   گرد ساحل باش این موج از محیط دگر است
ابوالمعانی واقعاً گوی سخن را از قران ربوده و همواره به پایه بلند شعری خود افتخار نموده می فرماید:

معنی بلندی من فکر تند می خواهد   سیر فکر آسان نیست کوهم و کوتل دارم
او شعر را ترجمان روح میداند که از عالم بالا بر حدیقه دلش جاری شده است.
به هر حال بیدل شخصیت است کثیرالجوانب، چند بعدی و او از زمره اکابر و بزرگان تصوف و عرفان است و به یک خانواده بزرگ و محتشم عرفانی منسوب است که در هندوستان مورد احترام و حرمت قرار داشت. طوریکه از زندگی نامه اش در چهار عنصر که دفتر خاطره های بیدل است که به سلیقه و اسلوب اندیشمندانه خاصی در چهار فعل مرتب شده است.

در کنار تصویر هایی از زندگی بیدل یا در رویدادهای ارزشمند تاریخی که بر جامعه آن روز اثر داشته نیز سراسر کتاب افشانه شده است.

در این نوشته کوشیده ام که زیستنامه بیدل به وجه احسن بفهمیم و هم در مورد واژه دل از لحاظ معنی و مفهوم در کلام بیدل معلومات مختصر ارائه داریم و آنچه از دیگر آثار و تذکره ها بر چیده ام در تکمیل این طرح بکار رفته است، در چهار عنصر میخوانیم که شخصیت های تأثیر گذار در آموزش و پرورش بیدل، ذوات آتی نقش برجسته ئی را داشته اند که ذیلاً از آنها نام می بریم.

1- میرزا قلندر کاکای بیدل، میرزا ظریف مامایش، شیخ کمال، شاه قاسم هواللهی شاه، فاضل شاه کابلی، شاه ملوک و شاه یکه آزاد و در کتاب چهار عنصر داستانهای مفصلی ازین بزرگان مندرج می باشد این داستان ها همه روابطی است که بیدل را با این بزرگان بوده و کراماتی است که بیدل از آنها مشاهده فرموده و به آنها ارادت خاص داشته است و از خرمن معرفت آنها خوشه چیده است که در قدم نخست از میرزا قلندر که خود طبع شعر داشت به پرورش استعداد بیدل همت گماشت.

سید نعیم عالمی